

LA TRANSFORMACIÓ URBANA DE LA CIUTAT VELLA: 1988-1998

PERE CABRERA I MASSANÉS. Arquitecte, director executiu de l'Àrea de Rehabilitació Integrada de Ciutat Vella

Moltes imatges són possibles a l'hora de fer referència als centres històrics. Prenem-ne una qualsevol, propera a la cultura litoral, per exemple aquella del riu que arriba al final del seu camí formant un pòsit amb capes dels diferents materials arrossegats al llarg del seu recorregut. Aquesta acumulació de material ens explica, ens documenta la història de Ciutat Vella, una ciutat que a l'interior dels successius recintes emmurallats acumula, superposa, creix, amaga... estructures, que la societat en el seu transcórrer descobreix, oblida, interpreta, transforma... Aquests anys d'intensa intervenció urbanística ens han ensenyat a valorar sobre la marxa com n'és de complex i engrescador participar en aquest procés.

Quan parlem de la transformació urbana de Ciutat Vella hem de diferenciar d'entrada, i a grans trets, diversos períodes en la història bimil·lenària d'aquesta ciutat. Així, és inevitable recordar, si ens centrem en la història moderna, un primer període que finalitza amb l'enderrocament del tercer anell de muralles l'any 1854, moment fins al qual les successives línies perimetrals havien delimitat la ciutat i el pla barceloní. Una ciutat que creix per extensió, alhora que per superposició a l'interior d'aquests recintes al llarg d'aquests quasi dos mil anys, amb una última centúria en què la lògica del propi desenvolupament urbà porta a ignorar, més que a destruir, el centre històric. Cal retenir, doncs, un primer terme: *superposició*.

Un segon període, que podem situar entre 1854 i 1976, ens condueix a

les portes d'aquesta darrera transformació urbana i que és motiu d'aquest article; període que ve precedit per un altre terme clau: *l'oblit* d'aquest centre històric, com a conseqüència de la massiva ocupació del pla barceloní i l'agregació dels pobles circumdants. És el que avui coneixem com l'Eixample i s'explica pel creixement per extensió de la ciutat de Barcelona, fagocitant els pobles circumdants, establint un àmbit d'influència que sobrepassa la serralada de Collserola i les conques fluvials del Besòs i Llobregat, fins a assolir l'àmbit metropolità. La societat barcelonina, a través del projecte d'Ildefons Cerdà, ocupà el pla barceloní; una societat que s'havia consolidat a partir de la revolució industrial i amb un fet com era la convivència de totes les capes socials a l'interior del recinte de muralles. La burgesia es va traslladar a la nova ciutat i la vella ciutat inicià lentament un període irreversible de pèrdua de pes econòmic, d'envelliment social i físic, i de marginació, primer amb un augment de la població fins a 240.000 habitants a l'any 1955 i després amb un descens progressiu fins als 85.000 habitants de l'últim cens del 1996.

Amb l'execució del projecte Cerdà, els plans de reforma urbanística s'anaren succeint sense interrupció, però el centre històric es va acostumar a estar afectat per plans que mai arribarien a realitzar-se, excepte amb fets puntuals que deixen empremtes a l'espai urbà amb les seves traces al llarg d'aquest període, com són l'obertura de la Via Laietana, l'avinguda

de les Drassanes (ex García Morato) i l'avinguda Francesc Cambó, o el mateix Pla de la Catedral; aquests darrers, conseqüència de la guerra civil.

Serà coincidint amb la posada en escena dels ajuntaments democràtics quan el centre històric de Barcelona iniciarà el tercer i darrer període de transformació urbana. És en el nou període polític i de la mà d'un nou i innovador marc urbanístic que comença una intervenció decidida i continuada durant els darrers deu anys, als quals no podem fer referència sense emprar uns altres dos termes claus com *reforma* i *participació ciutadana*.

El centre històric de Barcelona, que avui es correspon amb el districte de Ciutat Vella, neix de la reforma politicoadministrativa del període 1979-1982, moment en què les associacions de veïns reclamen tot tipus de millores. Cal recordar, en aquest punt, els primers focus d'activitat social als barris, aglutinats al voltant d'aquestes associacions de veïns, que coincidien amb la introducció del règim democràtic. Un urbanisme participatiu permet que les demandes veïnals s'orientin cap a aconseguir aturar l'obertura de les vies ràpides que travessarien els barris, d'acord amb els plans de reforma elaborats fins aleshores i arbitrants les mesures que millorin la seva habitabilitat, alhora que s'aconsegueix no expulsar la població resident.

Vegem, des de la problemàtica i la complexitat de la intervenció que aquesta suposa, els trets més característics del que avui ja és una realitat: la darrera

transformació de la Ciutat Vella de Barcelona.

Context de l'any 1986

El districte, nascut arran de l'esmentada reforma politicoadministrativa de la Barcelona de mitjans del segle XIX, recull àrees i barris tan diferents com Ponent, Call, Sant Pere i Santa Caterina, Ribera, Barceloneta, La Mercè, etc., la qual cosa implica una gran heterogeneïtat. Però si cada barri té els seus problemes específics, no podem perdre de vista una problemàtica comuna.

La ciutat creix amb la construcció successiva dels recintes de muralles: les 12 ha de la muralla romana es converteixen en 131 ha amb la muralla medieval, i en 218 ha en la tercera i última muralla, fins a les 386 ha (431 ha amb el parc de la Ciutadella) amb la incorporació del barri mariner de la Barceloneta (1753), conjunt que representa el 4% del municipi amb 118.940 habitants que constitueixen el 7% de la població de la ciutat. La densitat mitjana és de 300 hab/ha, amb amplis sectors de 700 hab/ha, mentre la mitjana de Barcelona se situa en 180 hab/ha, malgrat que la població ha tingut un descens important a partir dels anys 50 amb una reducció del 40% en alguns sectors, a causa, en part, d'una despoblació real per les males condicions de vida i en part pel procés de marginació del cos social de la zona amb població flotant no censada.

Les fortes densitats de població i d'activitats es recolzen en una estructura

viària i d'espais lliures molt dèbil, ja que excepte alguns elements importants com les Rambles, Via Laietana, Passeig Colom, o les mateixes Rondes, que defineixen els perímetres dels barris, el teixit urbà s'organitza sobre una xarxa de carrers que oscil·la entre 3 i 6 metres d'amplada.

La realitat socioeconòmica ve qualificada pels següents factors:

- descens de la població
- envelliment progressiu
- marginació i atur
- mobilitat en augment
- problemes d'integració
- pèrdua d'activitat econòmica
- ombres de terciarització.

A efectes del disseny de la intervenció i a efectes de la gestió, podem destacar:

- El camp social està dominat pel decaïment demogràfic i l'afluència de població marginal, que ocupa espais deixats per l'emigració autòctona (substitució de la classe treballadora i petit comerciant) i que provoca dificultats d'integració social.

- L'anàlisi de la piràmide d'edats aporta que un de cada quatre habitants de Ciutat Vella té més de 65 anys i, en la majoria dels casos, viu sol o en companyia d'una altra persona de més de 65 anys, la qual cosa produeix un progressiu envelliment de la població i fenòmens de soledat accentuats en la tercera edat.

- El dèficit d'equipaments públics, malgrat la seva centralitat, és dels més alts de Barcelona, sobretot els de serveis escolars i sanitaris. D'altra banda, la crisi

de principis dels anys 70 va propiciar que s'accentuessin les diferències entre les taxes de renda i el nivell d'atur a Ciutat Vella respecte a Barcelona.

- Les infraestructures de serveis són les més antigues, i deriven en degradació física a causa de la falta absoluta de manteniment i renovació del parc immobiliari, a la qual cosa s'afegeix la característica d'una propietat de tipus vertical del 70%, davant del 30% de propietat horitzontal.

- La degradació de l'habitatge (estat de conservació i nivell de serveis domèstics) constitueix el tema central de la problemàtica d'aquests barris. A l'antiguitat de l'edificació s'ha de sumar en els casos del Raval i els barris de Santa Caterina i Sant Pere, l'afectació centenària per l'obertura de vies (García Morato, Méndez Núñez i Francesc Cambó), que havia congelat qualsevol iniciativa particular per la millora i la renovació dels edificis.

- La qualitat dels habitatges, majoritàriament, és molt baixa i els edificis són molt vells; els fenòmens de particions successives han conduït a un parc d'habitatges extraordinàriament petits i les instal·lacions de tot tipus, especialment higièniques, són altament deficitàries. L'altura mitjana és molt sovint de sis plantes, la qual cosa fa que quasi la meitat dels habitatges estiguin situats a nivell d'un tercer pis o superior, mentre que el parc d'ascensors és irrellevant. Tenint en compte la composició demogràfica de Ciutat Vella, no és arriscat afirmar que més de cinc mil usuaris, persones grans, viuen probablement a

tres o més plantes del carrer, sense ascensor.

“Extenses àrees degradades acumulen considerables densitats de població aglomerada en habitatges sense les mínimes condicions higièniques i sense serveis domèstics. A l'estretor dels carrers, se suma la inexistència d'interiors d'illa, per causa dels afegits exagerats que han deformat edificis i illes durant el creixement experimentat els darrers segles a l'interior del recinte de les muralles.

La població resident presenta un elevat grau d'envelliment, casos de marginalitat i la total incapacitat de fer front al manteniment dels habitatges.

Malauradament, les condicions urbanes no se semblen a les d'algunes ciutats europees on petites operacions de cirurgia aconseguen efectes notables. El cas de Ciutat Vella s'identifica més amb les ciutats afectades per intensos processos d'industrialització, amb moviments migratoris potents dins un recinte de muralles, a la vegada que presenta distorsions en algunes parts de l'estructura urbana irrecuperables. La inaccessibilitat provoca la substitució de la població original per una població marginal, bloquejant qualsevol iniciativa de renovació edificatòria”. (Ricard Fayos, arquitecte redactor del PERI del Sector Oriental)

Àrea de rehabilitació integrada

El Decret 2.329/1983 de 18 de juliol dedica un capítol a un nou concepte: les àrees de rehabilitació integrades: “...tindran per objecte la millora i recuperació

dels conjunts urbans, de les seves activitats econòmiques i socials que els són pròpies, així com de les condicions de vida dels residents mitjançant les actuacions sobre edificis, espais lliures, infraestructures, serveis i equipaments necessaris. (...) Les declaracions d'ARI tindran per objecte coordinar les actuacions de les administracions públiques i el foment de la iniciativa privada, que es dirigeixi a rehabilitar de forma integrada els conjunts urbans d'interès arquitectònic, historicoartístic, cultural, ambiental o social”.

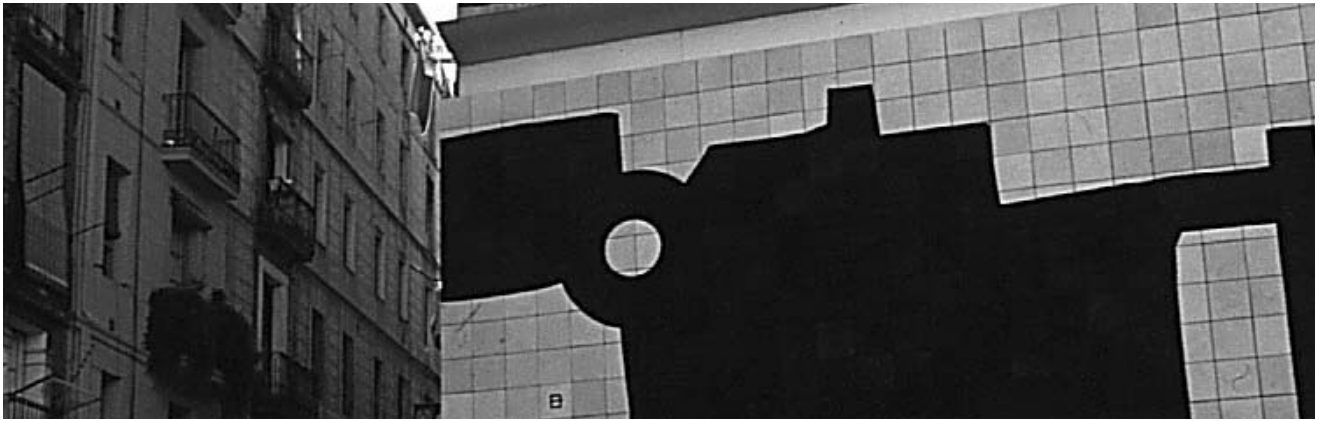
El 1985, l'Ajuntament de Barcelona acorda demanar a la Generalitat de Catalunya la declaració oficial com a Àrea de Rehabilitació Integrada (ARI) per a la totalitat del districte de Ciutat Vella, cosa insòlita pel nombre d'habitants (més de 100.000 i un àmbit de més de 3 Km²). Un primer requeriment va ser refundre en un sol document els programes d'actuació i d'inversions dels plans especials de reforma interior acabats d'aprovar, des de l'entrada en vigor del Pla General Metropolità (1976). D'aquesta manera neix el document ARI, que no és altra cosa que la suma dels programes d'actuació dels tres plans especials de reforma interior (PERI) del Raval, del Sector Oriental i de la Barceloneta, juntament amb un conjunt de propostes de l'anomenat Barri Gòtic.

El document observava com les causes de la degradació de la qualitat urbana i de la qualitat de la vivenda eren diverses, amb un planejament urbanístic anterior a la redacció dels PERI, inade-

quat i insuficient, sense un marc financer que possibilités la millora i el manteniment del patrimoni edificat en atenció als seus propis valors culturals i històrics. Calien actuacions mitjançant la rehabilitació i renovació en el component social més important com és l'edificació amb ús residencial. Per tant, es defineixen uns objectius basats en la millora de la qualitat urbana i de l'habitatge, que havien d'anar precedits d'un impuls decidit amb la dotació d'equipaments primaris, renovació d'infraestructures, i amb operacions de nous traçats i nous espais urbans de domini i ús públic, en un marc de planificació de reciclatge urbanístic i de centralitat respecte a la ciutat i al mateix centre històric.

A partir del programa general de l'ARI es sintetitza un programa de mínims necessaris per aconseguir els efectes de massa crítica i concentració manifestats en els objectius. Es defineix un programa de revitalització de tot el districte municipal, que es presenta com a Pla d'Actuació Integral (PAI). Aquest es concreta com a model d'intervenció que implica la coordinació amb competències en temes tan diversos com el benestar social, la promoció cultural, la promoció econòmica, la promoció urbana, al promoció residencial, la regulació d'activitats i la seguretat ciutadana.

El procés de declaració com a ARI fou lent, ja que existia una certa dificultat en la concreció dels compromisos mutus, alhora que es qüestionava el tamany de l'àrea i la dispersió del programa d'actuació.

Finalment, es van convenir cinc àrees d'actuació en les quals era necessari concretar i concertar les inversions: l'àrea del Convent dels Àngels, l'entorn de Sant Pau del Camp, els voltants de la Plaça Reial, el sector de Sant Agustí Vell i pràcticament tota la Barceloneta. El 1986 es va publicar el Decret 317 de la Generalitat de Catalunya, que declarava ARI la totalitat del districte de Ciutat Vella, amb un programa d'actuació que incloïa: gestió del sòl (per a qualsevol finalitat pública), construcció d'aparcaments, construcció d'equipaments, promoció d'habitatges nous i rehabilitats, renovació d'infraestructures, urbanització d'espais lliures i carrers, foment de la rehabilitació privada.

El programa general s'havia de prioritzar tenint en compte les següents consideracions:

- Desenvolupament equilibrat dels diferents barris que componen el districte.
- Atribució de competències i compromisos d'acord amb el següent esquema general: Ajuntament de Barcelona, gestió de sòl i urbanització; Generalitat de Catalunya, construcció d'habitatges de promoció pública.

Aquesta gestió de sòl s'ha de dur a terme d'acord amb el condicionant de l'oferta de reinstal·lació al districte i, si és possible, al propi barri on resideixen els afectats pel planejament urbanístic, ja que l'eina de gestió serà la llei d'expropiació forçosa. Qüestió clau que condiciona, pel que fa a la gestió, el programa d'actuacions públiques de l'ARI, fona-

mentalment la prioritització d'un pla d'habitatges de promoció pública que haurà d'equilibrar creació d'habitatges i afectació, i, per tant, hipotecat per la capacitat de produir habitatges nous o rehabilitats. Per altra banda, l'expropiació predetermina que l'ús del futur sòl haurà de ser públic.

Un altre aspecte a considerar en el programa d'actuació serà la decisió d'actuar des del perímetre, dels respectius barris cap l'interior, posant fre a la degradació que s'havia instal·lat preferentment al centre i s'extenia en direcció a les vores; així al Raval s'opera des del sector Drassanes al sud i àngels al nord, cap al Pla Central o al Casc Antic des de les Basses de Sant Pere i avinguda Cambó a l'interior del sector de Santa Caterina.

En resum, l'ARI no és més que una declaració demanada per l'Ajuntament i atorgada per la Generalitat, que obliga a la coordinació de la gestió al temps que pot introduir beneficis financers per la rehabilitació privada. Així, s'ha d'establir un programa únic i homogeni d'actuacions, amb l'aportació dels tres PERI i les previsions del PGM al Gòtic, on els factors bàsics d'aquesta gestió són:

- dimensió econòmica mínima per a aconseguir l'efecte de massa crítica,
- concertació econòmica i social dels agents implicats,
- concentració en el temps i en l'espai de les actuacions urbanístiques.

Es pren l'opció d'un model de gestió independitzada per part de cada Administració actuant, i es manté una comissió gestora com a mecanisme de coordi-

nació i corresponsabilització i com a instrument per:

- Impulsar i coordinar les actuacions públiques, així com el seguiment de les inversions de les diferents administracions.

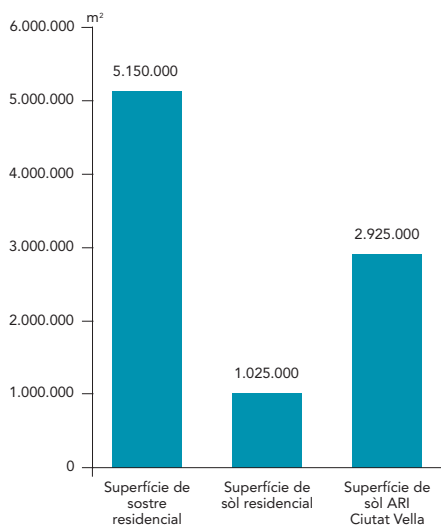
- Fomentar la rehabilitació privada; el parc d'habitatges de Ciutat Vella arriba als 50.000 i necessita una rehabilitació urgent de l'ordre del 60%.

- Documentar, analitzar i diagnosticar els elements que configuren la complexitat del procés de revitalització de l'àmbit d'actuació assignat.

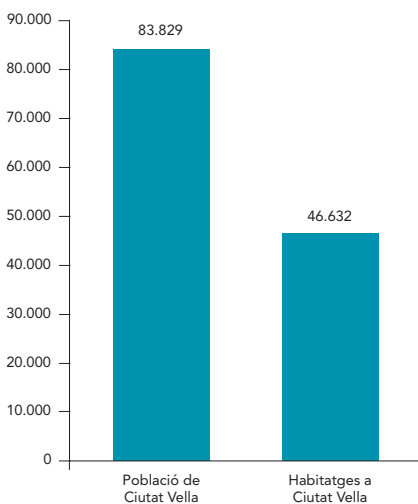
La participació de la societat civil en el procés és especialment rellevant i permet la identificació dels ciutadans, la corresponsabilització dels veïns amb el projecte. En aquest sentit, cal esmentar la participació específica en la Comissió Gestora de l'Àrea de Rehabilitació Integrada de Ciutat Vella (7.5.87), que ha promociat reunions periòdiques dels representants de l'Ajuntament de Barcelona i la Generalitat de Catalunya amb la representació de les associacions veïnals per a cadascun dels quatre barris que componen el districte de Ciutat Vella. Participació que es pot resumir en tres aspectes:

- Social: la resistència o la no expulsió del resident en àrees de renovació ha estat condició de sortida, juntament amb les reivindicacions d'equipaments i espais col·lectius.
- Cultural: la preservació, la reivindicació de la ciutat heretada i, darrerament, l'aplicació de principis de sostenibilitat.

Gràfic 1
Població i residència: àrea de
rehabilitació integrada de Ciutat Vella

Alçada mitjana dels edificis residencials: 5 plantes
 Densitat bruta: 1,76 m² sostre/m² sòl ARI
 Densitat neta: 5,02 m² sostre/m² sòl residencial

Ocupació mitjana: 1,8 habitants per habitatge
 Densitat bruta: 159,43 habitatges/ha sòl ARI
 Densitat neta: 454,95 habitatges/ha sòl residencial

- Polític: la descentralització i la demanda de la gestió integrada.

La Comissió Gestora de l'ARI, com a òrgan d'expressió de la voluntat política, ha permès i permet que les administracions actuants respectin i renovin els compromisos d'inversió, i la relació entre els representants ha estat presidida per la col·laboració, cosa que ha permès superar les dificultats que han anat apareixent en les més de trenta-sis reunions des de la seva constitució. Així, es pot comprovar com la participació activa de les associacions de veïns i les administracions actuants ha permès disposar d'una taula de exposició de punts de vista i de preocupacions, i per tant de consens.

La reforma politicoadministrativa citada anteriorment fa coincidir en el temps el procés de descentralització de l'Ajuntament de Barcelona amb l'estructura tecnicopolítica de Districte, alhora que es creen els mecanismes d'intervenció necessaris per dur a terme el programa d'actuació. Un procés de descentralització que obté el doble objectiu d'apropar-se al ciutadà, possibilitant la participació en l'administració, i al seva mateix temps permet a aquesta conèixer i seguir a peu de territori les mancances i dificultats d'un procés com el que s'anava a endegar, amb el coneixement exhaustiu del territori on s'opera, cosa que permet actuar amb agilitat i corregir sobre la marxa, si és necessari, els desajustos de programa que es puguin produir, i detectar i implicar en el procés agents inicialment no previstos. S'han implicat en el procés, des de la iniciativa de l'ad-

ministració municipal de l'Ajuntament de Barcelona, no només el govern de la Generalitat sinó també els ministeris amb competències i, en els darrers anys, la mateixa Unió Europea.

Hem vist com els plans especials de reforma interior passaven a incorporar-se a l'anomenat document ARI amb un Pla d'Actuació Integral; un document urbanístic que si no anava acompanyat de la creació d'uns instruments de gestió i la consegüent dotació econòmica, podia acabar sent un més en la història de voluntats d'intervenció en el centre històric, en la línia dels plans Baixeres per a la reforma del casc antic de Barcelona (1880), Darder (1918) o els mateixos estudis d'arranjament del casc antic per GATPAC (1930), entre d'altres. Veurem a continuació com la descentralització és complementada amb instruments de gestió específics i especialitzats, com són la societat Promoció Ciutat Vella S.A., centrada principalment en l'obtenció de sòl, i l'Oficina de Rehabilitació Ciutat Vella, centrada en el foment de la rehabilitació privada.

Promoció de Ciutat Vella, S.A.
 (PROCIVESA)

L'any 1988, el projecte va rebre l'impuls definitiu amb la creació de la societat mixta municipal Promoció Ciutat Vella S.A., que a partir d'aquell moment es va convertir en el principal instrument executor de la gestió urbanística de l'Ajuntament en tot l'àmbit del districte. El programa d'inversions del pla d'actua-

cions constata que les previsions pressupostàries dels PERI eren insuficients davant les estimacions de la Comissió Gestora, i aquest fet, que supera la capacitat inversora del municipi, fa imprescindible la creació d'un instrument que esdevingui el motor per a la revitalització de Ciutat Vella.

La disponibilitat de sòl fa possible i condiona la posada en marxa de les operacions bàsiques que recollia el programa ARI en els diferents sectors de Ciutat Vella. Aquesta disposició de sòl és l'element que dóna peu als nous habitatges necessaris per realitzar els afectats urbanístics, nous equipaments i espais públics en els sectors de més densitat, i s'intervé puntualment en el teixit més deteriorat, renovant-lo i dotant-lo amb noves infraestructures. Podem destacar que PROCIVESA és:

- l'empresa en la qual l'Ajuntament delega la gestió de sòl perquè aquesta pugui assolir els nivells necessaris d'eficàcia;
- l'instrument financer i de promoció que permet al municipi concentrar en una actuació enèrgica la inversió prevista;
- l'organisme per fer participar la iniciativa privada, donant així un impuls definitiu a la remodelació del districte en règim, per tant, de corresponsabilitat.

De manera resumida podem dir que la societat, amb una durada prevista de catorze anys, reverteix els actius i passius a l'Ajuntament de Barcelona. El volum d'intervenció, fins ara, ha consistit en l'adquisició de més de 280.000 m²

de sostre edificat i l'alliberament de 77.000 m² de sòl que s'han destinat als objectius del programa d'actuacions de l'ARI, i que representen, en aquests moments, un 90% del programa de gestió encomanat a la societat, complementat amb l'adquisició de més de 3.900 habitatges concentrats en més de tres-cents edificis per a un programa de reallotjament de més de 1.800 famílies afectades per la gestió dels plans urbanístics, on la societat ha aportat més de cinc-cents habitatges nous o rehabilitats. El diferencial d'habitatges per reallotjament ha estat aportat per la Direcció General d'Actuacions Concertades, Arquitectura i Habitatge de la Generalitat de Catalunya, a través de convenis específics amb l'INCASOL.

Oficina de Rehabilitació Ciutat Vella (ORCV)

Un dels objectius principals de la declaració de tot l'àmbit de ciutat vella com àrea de rehabilitació integrada és el de propiciar progressivament el foment de la rehabilitació privada dels seus edificis i habitatges com a complement imprescindible de les actuacions urbanístiques d'iniciativa pública portada a terme. El desenvolupament d'una ambiciosa i intensa política inversora en el Programa d'Actuacions Públiques, era una condició prèvia necessària per crear les condicions òptimes per al desenvolupament de l'activitat privada. Al llarg dels primers anys d'existència de la Comissió Gestora de l'ARI, aquesta ha estat la seva

principal preocupació, fins a arribar a la consolidació d'una inversió pública suficient.

Per recollir els fruits d'aquest esforç es va dotar Ciutat Vella d'un instrument de gestió i foment de la rehabilitació: l'Oficina de Rehabilitació de Ciutat Vella (15.01.90) mitjançant conveni amb la Generalitat de Catalunya, conseqüència de la concertació interinstitucional amb l'objectiu de donar resposta a les necessitats d'informació, foment i gestió administrativa i tècnica de la iniciativa privada derivada de la nova il·lusió i confiança generades.

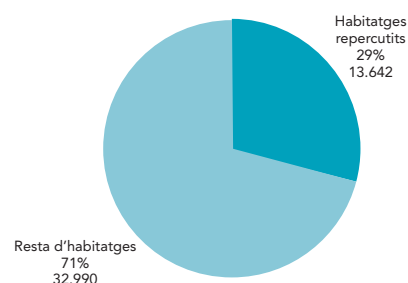
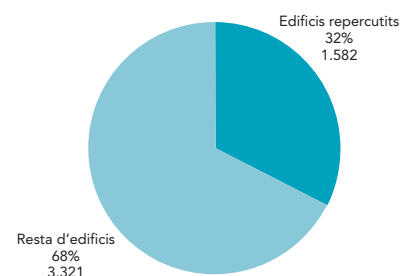
L'aparició de l'Oficina de Rehabilitació de Ciutat Vella va fer que els indicadors realitzessin un salt important tant en la qualitat com en la quantitat d'obra rehabilitada, increment ratificat a partir dels convenis signats el setembre de 1994 i desembre de 1996 entre el Ministeri, la Generalitat de Catalunya i l'Ajuntament de Barcelona, en els quals queda palès que el sector privat respon segons dos factors: el convenciment que l'actuació pública és encertada i irreversible, i que els ajuts a la rehabilitació són operatius, amb uns ajuts públics acumulats de més de tres mil milions que han suposat una inversió privada acumulada superior a catorze mil milions de pessetes.

És en el context del decret 726/1993 que aquests convenis defineixen uns sectors anomenats d'actuació preferent on es concentren els ajuts públics amb una dotació bianual, de tal forma que, amb tres convenis, el conjunt de Ciutat Vella rep aquests ajuts preferencials. Els resul-

Gràfic 2
Incidència de la rehabilitació (1988-1997) en el conjunt del parc d'habitatges de l'ARI

Edificis residencials a Ciutat Vella: 4.903

Parc d'habitatges a Ciutat Vella: 46.632

Oficina de Rehabilitació de Ciutat Vella

tats obtinguts confirmen que les línies generals de l'estratègia plantejada per donar resposta als dèficits de l'edificació residencial a Ciutat Vella són adequades, i que l'esforç del sector públic es tradueix en inversió privada. Així, l'Oficina de Rehabilitació treballa amb l'objectiu d'aconseguir:

- Informar als ciutadans sobre l'abast i les característiques del procés de revitalització de Ciutat Vella.

- Fomentar la renovació del parc d'habitatges, i per extensió dels seus edificis, amb la consegüent millora de la qualitat de vida dels residents de Ciutat Vella.

- Dinamitzar el mercat immobiliari d'habitatges buits, incorporant-hi els nous habitatges procedents de la rehabilitació d'edificis amb usos obsolets.

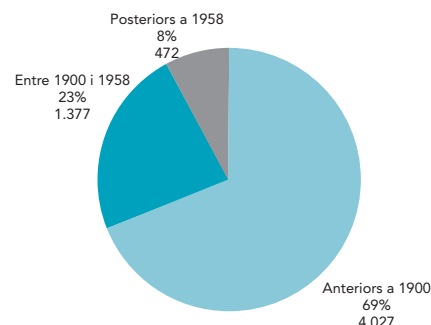
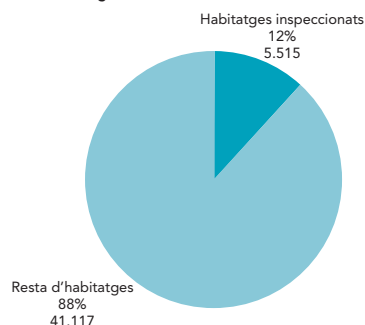
Amb el criteri de millorar la qualitat de les intervencions i augmentar els serveis, l'Oficina de Rehabilitació ha signat convenis amb diferents organismes i empreses. Aquests convenis van des del suport de la Unió Europea, a través de la Direcció General X amb el programa Raphael "Esgrafiats Ciutat Vella", passant pels col·legis professionals, fins a les companyies de subministrament.

En definitiva, es tractava de crear les condicions adequades per realitzar una proposta en la qual el reciclatge i la valorització de la ciutat existent aconseguixin aliar-se, almenys en part, amb el mercat immobiliari, implicant en el procés la recuperació patrimonial i econòmica de la ciutat, fent arribar la cultura del manteniment i la rehabilitació als

Gràfic 3
Rehabilitació d'habitatges, 1988-1997

Cèdules d'habitabilitat
 Total habitatges: 46.632

Antiguitat dels edificis
 Total: 5.876

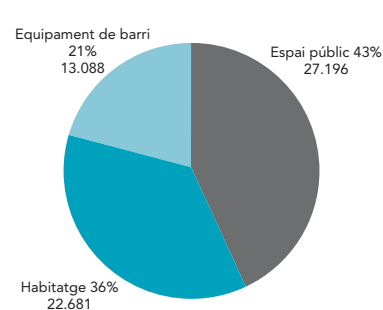
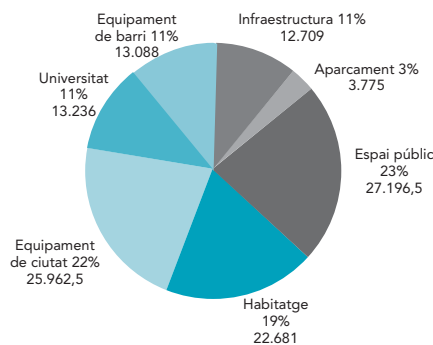

Oficina de Rehabilitació de Ciutat Vella

Gràfic 4
Inversió pública en l'àrea de rehabilitació integrada de Ciutat Vella 1988-1997, per tipologies (en milions)

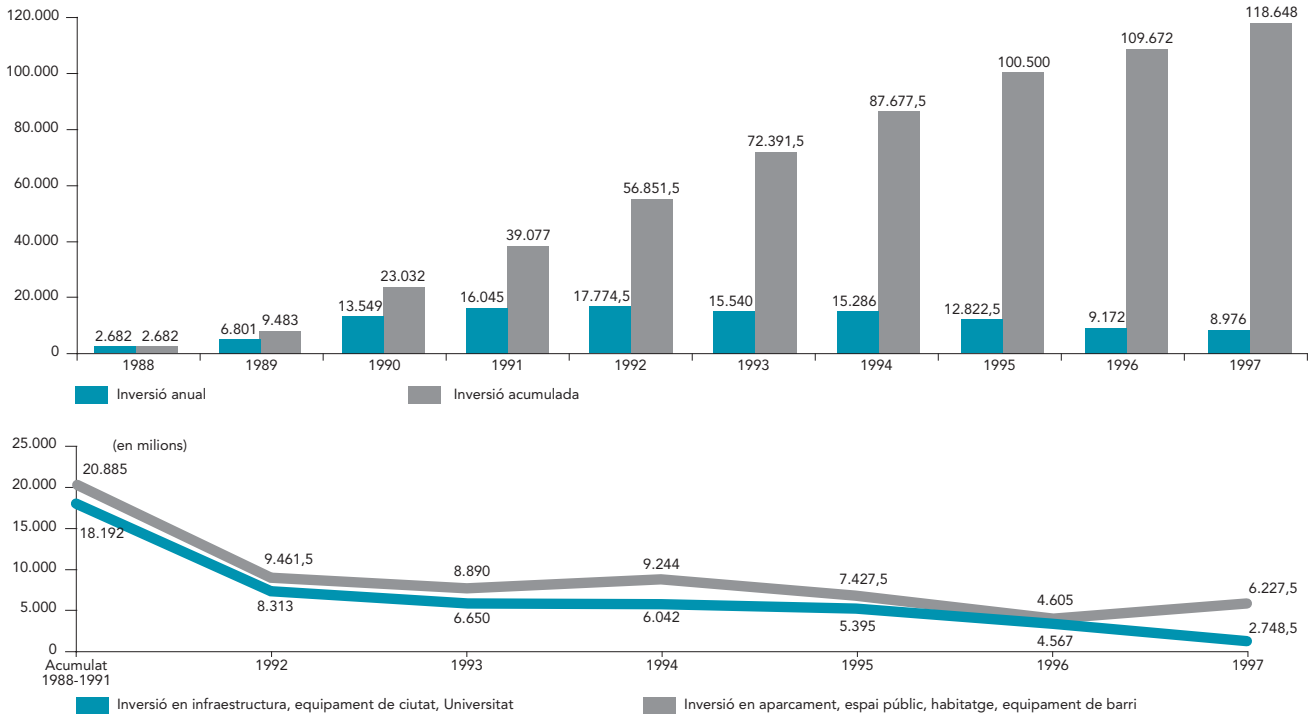
Total inversió 118.648 milions

Inversió directa PERI's: 62.965 milions

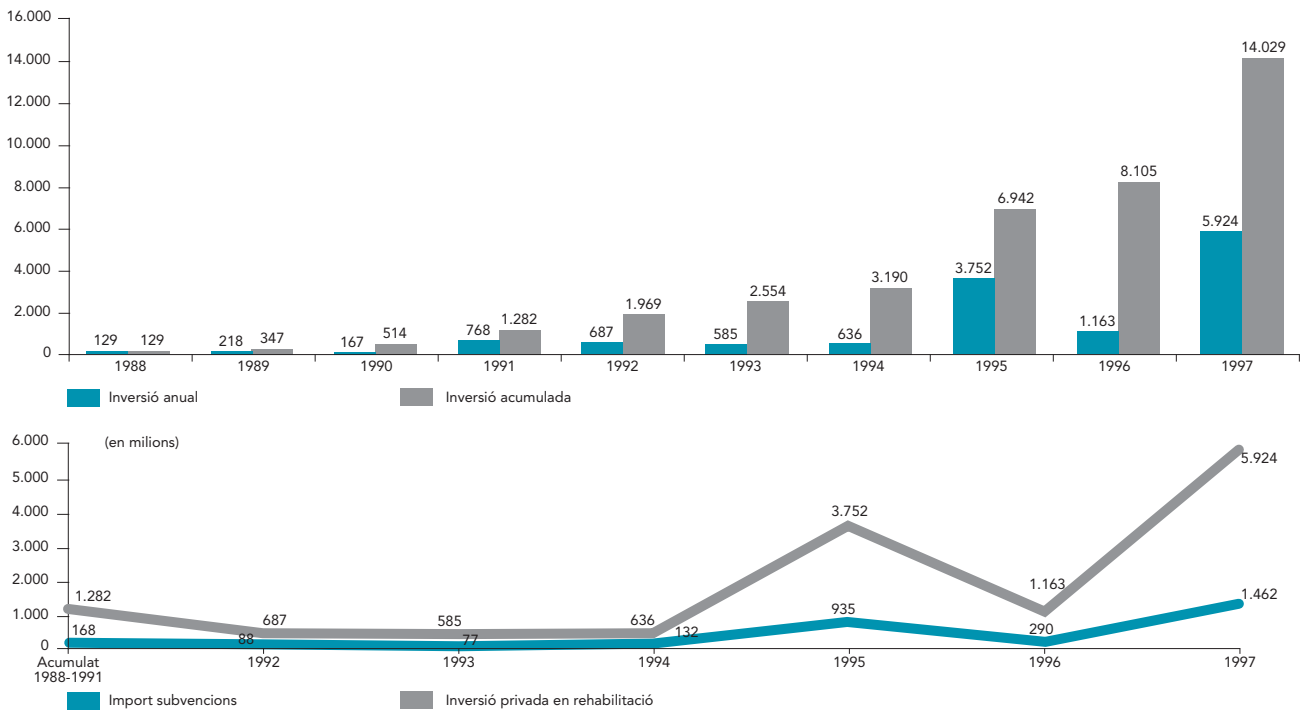

Oficina de Rehabilitació de Ciutat Vella

Gràfic 5
Inversió pública. ARI Ciutat Vella, 1988-97 (en milions)

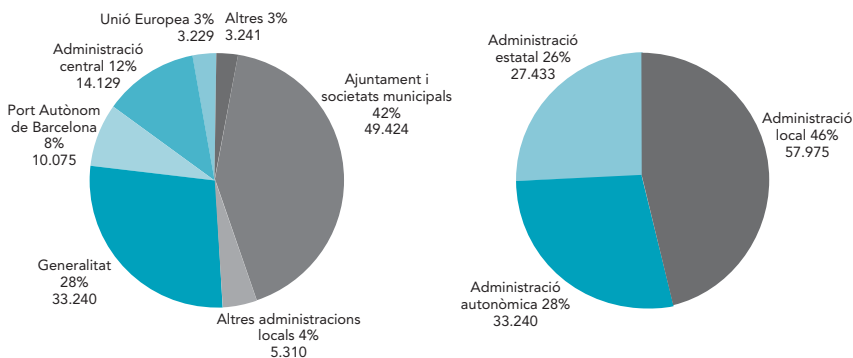
Gràfic 6
Inversió privada. ARI Ciutat Vella, 1988-97 (en milions)

Import acumulat 1988-1997, subvencions rehabilitació privada: 3.152

Gràfic 7
Inversió pública en l'àrea de rehabilitació integrada de Ciutat Vella 1988-1997,
per agents

Total inversió: 118. 648 milions

Oficina de Rehabilitació de Ciutat Vella

residents i propietaris de Ciutat Vella i, per extensió, a la resta de la ciutat.

Actuacions urbanístiques

Amb la creació de l'Oficina de Rehabilitació, juntament amb Procivesa, es completa el conjunt d'instruments institucionals a través dels quals es porta endavant el projecte de Ciutat Vella iniciat amb l'elaboració dels PERI i complementat amb l'òrgan executiu i la Comissió Gestora de l'ARI, mentre que la rehabilitació del parc d'habitatges era confiada a la iniciativa privada mitjançant el suport de l'ORCV. Anem, doncs, a veure en aquest apartat l'execució del programa d'actuacions urbanístiques desenvolupat en els diferents sectors de la Ciutat Vella.

El planejament urbà ens permet intervenir per projectar de nou, per adequar, millorar i revaloritzar la ciutat

construïda, aplicant un mètode d'intervenció que valori la complexitat i la vida urbana, basat en la incompatibilitat del creixement indefinit, en el reequilibri territorial i en la diversitat. Estem veient com aquest planejament específic elaborat al llarg dels anys 80, els anomenats plans especials de reforma interior (PERI) es caracteritzen per la recuperació residencial, la posada en valor d'espais infrautilitzats i un fort equipament local determinat pels dèficits de cada barri, incorporant reivindicacions socials amb un ajustat programa de la població afectada, amb una concepció integrada de la rehabilitació urbana i amb un model urbà d'usos compensats. Un planejament que planteja intervencions de petita escala per integrar-se millor en el teixit on opera, a excepció d'aquelles intervencions heretades de les afectacions de les grans vies de penetració amb processos d'expropiació ja iniciats, en què les ac-

tuacions se centren bàsicament en la creació de nous espais públics i habitatge de promoció pública, en reconvertir les antigues afectacions viàries.

És dins d'aquest marc que s'ha d'entendre la redacció, ara fa uns quinze anys, dels PERI, ja que un dels encerts d'aquests, però també una de les seves limitacions, serà aprofitar les afectacions previstes en el Pla General Metropolità (PGM) en el qual, concentrant les propostes de reforma, aquests van tenir com a objectiu fonamental la creació d'una estructura viària valorant l'espai públic, que substituïa les històriques vies B, C i D del Pla Baixeres (1889), fent accessible l'interior dels barris, per conduir noves activitats urbanes més lligades als viants, als residents. Aquest nou urbanisme permet que, un cop acceptades les línies del PGM, les modificacions conceptuals i de detall siguin canalitzades amb la redacció simultània dels plans especials de reforma interior, que en el cas del centre històric s'havien afrontat amb les preexistències que suposava la reconsideració de les esmentades vies ràpides, junt amb un fort procés de degradació que calia aturar. Un urbanisme que s'afronta des d'una gestió de sòl decidida i unes operacions orientades a intervenir en el teixit urbà més deteriorat, a través de l'espai públic i l'itinerari urbà, l'habitatge i la renovació del parc edificat i la dotació d'equipaments, segons el programa d'actuacions del document ARI, complementades per una important inversió inicial en infraestructures i d'altres mesures de suport com les

campanyes de promoció comercial, de millora de l'habitatge a través de les cèdules d'habitabilitat, el control de pensions clandestines a través del pla d'establiments de concurrència pública i la comissió de seguretat ciutadana.

Cal destacar les infraestructures pel seu paper vertebrador, com és el cas de la ronda del litoral al seu pas pel centre històric, situant-lo a l'abast del territori metropolità i trencant la dependència històrica amb l'Eixample. Infraestructures que s'executen d'acord amb el pla de sanejament i col·lectors, el pla de mobilitat amb la ubicació d'aparcaments públics penjats de la xarxa viària bàsica i amb la definició de unes grans illes de circulació rodada perimetral als barris, on l'opció viària es recolza en la corona de circulació de les rondes, potencia la idea de recinte de nucli històric, alhora que es valoren per als vianants els eixos històrics que tradicionalment tenen una bona mobilitat en el sentit horitzontal amb origen en les vies romanes: Tallers, Hospital i Sant Pau al Raval; l'eix de la Boria, Carders i Corders o la baixa i alta de Sant Pere al Sector Oriental, i per la qual cosa es creen nous vials de connectivitat vertical per a l'accés al barri i aparcament en les noves edificacions per als residents. Infraestructures complementades amb inversions continuades en serveis urbans que van des de la reconversió de la xarxa de gas ciutat a gas natural, passant per la unificació del subministrament d'aigua (Aigües de Montcada) i millores en les xarxes elèctriques i de comunicació.

Estem, doncs, davant un centre històric que cal tenir en compte que allotja diversos barris amb característiques pròpies, amb una riquesa patrimonial heterogènia, amb una problemàtica comuna que per solucionar-se també s'havia d'atendre en comú. Veurem a continuació, els elements més destacats del que han estat les àrees de transformació del territori de Ciutat Vella i que, seguint la pròpia lògica del seu creixement, van des de la ciutat medieval al Raval i al darrer barri fora muralles, la Barceloneta.

Ciutat medieval

El traçat de l'obertura de la Via Laietana el 1908, la primera de les vies (la via A) que havia ombrejat el Pla Cerdà (1859), essent la connexió de la nova ciutat amb el front portuari, fa que al llarg d'aquest segle es divideixi l'àrea del segon recinte de muralles de la que fins llavors havia estat la ciutat medieval. Aquesta divisió va ser accentuada per la posada en valor de les troballes arqueològiques i, per extensió, l'embelliment de la ciutat antiga, especialment en la primera meitat d'aquest segle pel que fa a l'àrea romana. I cal afegir-hi, darrerament, la divisió toponímica primer i pels propis estudis urbanístics després, el que avui coneixem com a barri Gòtic i sector Oriental o Casc Antic, a dreta i a esquerra respectivament segons es baixa la Via Laietana.

La postguerra inicià lentament un procés d'obertura d'una de les altres vies, la transversal coneguda com a via B,

situada entre el que avui s'anomena Pla de la Catedral i avinguda Cambó a banda i banda de la plaça d'Antoni Maura. És en aquest punt que el programa ARI recull la consolidació de l'espai del Pla de la Catedral i la continuació de l'avinguda Cambó, degudament reformulats pel que fa al tractament de l'espai públic, segons els nous criteris de valorització d'aquest.

La penetració de l'avinguda. Cambó —operació bàsica en el programa— crea un nou itinerari, en aquest cas des de la Via Laietana (Pla de la Catedral) i Mercat de Sta. Caterina a dos punts de referència fonamentals del barri en el seu sector oriental: les Basses de Sant Pere i la plaça de Sant Agustí Vell, en un dels eixos mar-muntanya més interessants del barri format pels carrers Rec Comtal, Tantarantana i carrer del Rec. Les intervencions busquen adaptar-se als criteris de traçat del sector medieval que poca semblança té amb els traçats rectes i uniformes dels carrers i places vuitcentistes, operant fonamentalment en el seu centre, on la densitat de població, el tamany dels habitatges i l'estat dels edificis és pitjor i amb disfuncions més greus. L'espai viari, en lloc d'estar format per una via-corredor, està constituït per un encadenat d'espais, de places, on les directrius de les façanes de les edificacions, assenyalant les direccions dels recorreguts a seguir, creant una successió d'espais urbans que, sense renunciar a les exigències actuals de la circulació rodada, tenen la complexitat pròpia d'un teixit urbà antic, alhora que les noves edificacions s'impliquen en el procés de gesta-

ció d'aquests, millorant les condicions d'habitabilitat.

Si aquesta és l'operació central i punt culminant del programa, és obligat fer esment d'altres operacions que han estat objecte d'intervenció en aquests darrers anys, alhora que apuntar les línies de continuïtat, en un procés de transformació que no s'acaba amb les operacions que, o bé formaven part d'aquell programa inicial, o bé s'han incorporat sobre la marxa del procés.

Així, a la lectura dels traçats horitzontals paral·lels al mar amb origen en les vies romanes de sortida de la ciutat, cal afegir aquelles traces medievals transversals en el sentit mar-muntanya; recordem en el barri de Sant Pere l'obertura d'aquells passatges que van ésser tant importants en la relació amb el nou Eixample, o en el barri de Sta. Caterina on des del carrer Corders i la placeta Marcús, s'inicia el carrer dels palaus, el carrer Montcada en direcció a Sta. Maria del Mar i el passeig del Born, concentrant una de les àrees del gòtic civil català més importants. El mateix Portal de l'Àngel, que més enllà de donar continuïtat a l'eix comercial per excel·lència de la ciutat (avinguda Diagonal-passeig de Gràcia), actua com a veritable tràquea d'uns pulmons que contenen barris tant característics com El Pi, El Call, Sant Just o la mateixa Mercè.

De la mateixa manera, cal que aquells eixos traçats *a cordill* com el que formen els carrers Ferran-Jaume I-Princesa (1824-49) i, especialment, la mateixa

Via Laietana es reinterpretin no com a elements de separació, sinó de sutura dels diversos barris que travessen. Traces totes elles que sent espai públic s'han remodelat, encadenant itineraris que més enllà de revaloritzar l'espai no construït posen en valor els edificis, on la rehabilitació d'aquests comença a ésser una realitat.

Si la revalorització de les traces, de l'espai públic, ha estat un element clau en la intervenció de la Ciutat Vella, també cal observar com les condicions de partida han canviat substancialment; les relacions habitatge-composició familiar, edifici-espai lliure, la relació residència-dotació equipamental es van ajustant. Efectivament, si la densitat demogràfica s'ha reduït substancialment encara que no d'una manera homogènia, més desitjable, la composició familiar que portava al garberament de famílies amb dues i tres generacions al mateix habitatge quasi ha desaparegut; el nombre de membres de la unitat familiar es mou en una mitjana no superior als tres o quatre membres.

Alhora, van aflorant equipaments nous o remodelats de ciutat i de barri: la Caserna de St. Agustí, el Centre Cívic Correu Vell-Pati llimona, centres assistencials o col·legis públics, el Museu d'Història de la Ciutat, els palaus del Museu Picasso, el Mercat de Sta. Caterina... També cal recordar que encara queden peces per resoldre, és el cas de les afectacions de la muralla romana en el seu sector occidental o la recuperació completa de la Ciutatella com a parc

urbà en el sector oriental, punt de trobada dels barris de Sant Martí, la dreta de l'Eixample i la pròpia Ciutat Vella, o l'àrea compresa per la platja de vies de l'estació de França i la desapareguda Rodalies, a l'entorn de la plaça Ocata, àrea que ha d'ésser un nou punt d'enllaç amb el barri de la Barceloneta.

Des d'aquest punt de vista de futur i donat l'avançat estat del programa de transformació urbana en el conjunt de la ciutat medieval, és un bon moment per fer un balanç i una nova interpretació, si cal, amb ajustos on sigui necessari d'aquesta ciutat medieval, per continuar disposant d'un instrument urbanístic operatiu, amb la Via Laietana actuant com a element de sutura, no de divisió, dels mal anomenats Sectors Oriental i Gòtic i un cop enterrat el paper de via ràpida i d'accés al front portuari.

Raval

Com ja és conegut, el Raval té un procés de consolidació lent, des dels camins romans dels actuals carrers Tallers, Hospital i Sant Pau, passant per la incorporació a la ciutat amb el tercer i darrer recinte emmurallat. Després de la successiva i intensiva ocupació conventual, arriba la completa urbanització i ocupació com a resultat del fenomen d'industrialització de la ciutat i la seva relació amb l'activitat portuària, consolidació que es produeix al llarg del segle XIX i que respon a criteris noucentistes, a diferència dels traçats de la ciutat medieval.

Una primera operació urbanística caracteritza aquest sector amb la recuperació de grans edificis-contenedors, com són les Reials Drassanes, l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau, el Convent dels Àngels, el Convent de Sta. Mònica, la Casa de la Caritat... conjunts que són reutilitzats com a equipaments de ciutat, d'àmbit metropolità, i que han rebut un darrer impuls amb la introducció de l'activitat universitària, la Universitat Ramon Llull (URL) ja en funcionament, i amb els complements que suposaran la Universitat de Barcelona (UB) i la Universitat Oberta de Catalunya (UOC).

La implantació d'aquestes dues últimes peces en el conjunt Casa de la Misericòrdia, juntament amb el Pati Manning, el Centre de Cultura Contemporània i el Museu d'Art Contemporani han de conformar un nou carrer en el barri que neix a l'anomenada obertura de Vallonzella a plaça Castella al nord, configurant la porta de comunicació amb l'Eixample i enllaçant el carrer del Àngels amb la remodelació del Mercat de la Boqueria i el seu entorn, la Plaça Gardunya; fent realitat un itinerari urbà vertebrador de les peces que l'integren, consolidant brillantment aquella idea inicial anomenada "del Liceu al Seminari".

"On la concreció de l'àrea objecte de l'estudi (des de la Pl. de Castella a la Pl. de Sant Agustí) neix tant de la necessitat de fixar uns límits físics al projecte, com de la preocupació que aquests defineixin una zona urbana homogènia que pugui ser tractada globalment." (C. Díaz i X. Sust, arquitectes redactors del PERI del Raval.)

Una segona operació bàsica és la creació d'un nou espai públic al centre del barri el Pla Central, sentenciant el final d'una política de grans vies —la via C— des dels temps de la Reforma, que ha suposat crear un buit en el teixit seguint el mètode de l'enderroc d'illes senceres de dimensions inèdites (317 x 58 metres) en el centre històric. Aquesta operació ha implicat una primera fase amb la remodelació de l'avinguda de les Drassanes i l'obertura de les portes de comunicació cap a l'esmentat espai amb els nous carrers de St. Oleguer al sud i el carrer M. Aurèlia Campmany al nord, i la darrera fase —l'espai central— amb l'afectació de 1.384 habitatges, que ha obligat a utilitzar els mecanismes que possibilitessin la reinstal·lació dels que opten per continuar vivint al districte. La rambla del Pla Central és una operació de ciutat, consistent en la creació d'un nou recorregut urbà en el sentit mar-muntanya, des de l'avinguda de les Drassanes fins al barri del Carme, prenent com a eixos abocadors d'activitats els carrers Hospital i Sant Pau, que neixen al Pla de l'Òs i tangents al nou espai vertebrador transversalment el barri fins a incorporar-se a l'esquerra de l'Eixample: Mercat de Sant Antoni i Paral·lel.

Per últim, i aprofitant l'impuls de les operacions anteriors, cal dedicar especial atenció als anomenats *fons deprimits* del PERI, en contrast amb la qualitat de l'edificació d'alguns sectors com l'anomenat *eixample*, a l'entorn del carrer Dr. Dou, punt d'assaig de la cantonada Cerdà. Efectivament, és precisament el

Raval, de procedència obrera i obert als fenòmens migratoris, on l'edificació pateix una important densificació i manca de qualitat de vida en els seus habitatges, a la qual cosa cal sumar el desplaçament de l'activitat portuària a ponent, la pèrdua d'identitat del Paral·lel, fins i tot de les mateixes Rondes. Per tant, cal posar de relleu la necessitat de prioritzar l'actuació en matèria d'habitatge i molt especialment en la rehabilitació o substitució, si s'escau, del parc edificat, complementat pel fort reequipament local (educatiu, esportiu, cultural, sanitari...) executat aquests darrers anys i ubicat a l'entorn dels jardins de Sant Pau del Camp, que serà una línia de treball habitual en un futur immediat.

Barceloneta

Quan veiem un gravat de l'època podem observar com la muralla de mar havia estat una imatge de límit entre la terra i el mar, sent les successives modificacions del perímetre del port i els seus molls els que definien la façana de la ciutat, alhora que la muralla era utilitzada com a passeig ciutadà. Amb l'enderroc de la muralla de mar el port no només canvia, sinó que modifica la relació amb la ciutat, independintzant-se'n. Intents d'aproximació aïllats com l'exposició universal del 1888 amb el passeig de la Duana i de Colon, o el Portal de la Pau, són vençuts per un aïllament tant dels molls com per la pressió circulatoria que es converteix en una nova barrera. Espais residuals, ocupats per la indústria i les

comunicacions, aïllen el barri de la Barceloneta de la ciutat, amb una pèrdua associada tant del valor urbà del front de mar com de pèrdua de contacte dels ciutadans amb el mar.

Serà l'expansió cap a ponent del port de Barcelona el que permeti, a la dècada dels anys vuitanta i coincidint amb la voluntat decidida de recuperar el front costaner, plantejar tres projectes de gran envergadura: la remodelació del —aleshores— Port Vell, la regeneració de les platges i la Vila Olímpica, tres projectes de perímetre bàsics per al barri marítim de la Barceloneta.

A la Barceloneta s'optà per les operacions de perímetre: Front Marítim, Parc de la Catalana i Cinturó del Litoral, per diversos motius entre els quals destaquem les possibilitats de concentració d'inversió d'altres agents, derivades de l'especial i estratègica posició del barri. En efecte: per una banda, a llevant, la Vila Olímpica amb el Parc de la Catalana, conseqüència del trasllat de les instal·lacions de la Catalana de Gas, i la infraestructura del Cinturó del Litoral permeten resoldre temes d'accessibilitat i, per una altra costat, la remodelació del Port Vell permet acordar solucions pel front portuari des del Passeig Joan de Borbó al propi front marítim amb la regeneració de la platja de la Barceloneta i l'ampliació i remodelació del Passeig Marítim. Això és possible perquè el Port Vell s'allibera dels usos portuaris, es fa accessible als ciutadans, buscant en el seu ús com a passeig la proximitat amb l'aigua com mostren demolició del reixat

i els rafals del moll de la Barceloneta, i s'hi incorporen activitats culturals, de lleure, de restauració, esportives...

Complementàriament la Llei de Costes, amb una aplicació decidida, permet la recuperació de sectors de platja ocupats per activitats privades en benefici de nous espais públics.

Però, si iniciàvem aquest capítol amb una visió del que ha estat un procés de transformació en el perímetre, l'interior d'aquest barri té una difícil transformació pel que fa a la seva edificació, especialment característica en el seu quart de casa (35 m²), conseqüència de la partició de la casa de mig del segle XVIII (8,40 x 8,40 m) origen del barri, en una retícula molt característica de l'enginyer J.M. Cermeño, formada per quinze carrers paral·lels al port, tres transversals i dues places, una d'elles, St. Miquel del Port, que presideix la façana portuària. Aquesta morfologia ha estat radicalment adulterada al llarg dels més de dos-cents anys d'existència del barri per les successives particions i creixement amb alçada, que ha portat a una concentració actual de 16.163 habitants en 824 edificis.

El PERI de la Barceloneta ha fet possible la transformació d'aquest barri en els últims deu anys, trencant el seu aïllament amb la ciutat amb les operacions que hem detallat, acompanyades d'un fort equipament local. La remodelació de l'Hospital del Mar, el conjunt de La Maquinista, el nou banys de Sant Sebastià, el centre cívic... han donat el nivell equipamental que el barri requeria per completar el cercle, juntament amb

operacions d'habitatge i espai públic, segons els criteris de gestió ja exposats per a cadascun dels barris. Així com destacàvem les operacions de perímetre, la operació a l'entorn de la plaça Poeta Boscà i el Mercat de la Barceloneta consoliden el centre del barri amb els carrers Andrea Dòria i Almirall Aixada com a eixos dinamitzadors d'activitats, que desemboquen en la terrassa linial projectada als anys cinquanta: l'anomenat passeig Marítim. Les línies d'actuació de futur se centren en completar les operacions de perímetre amb la projectada nova bocana, pel que fa al Port Vell, amb la connexió de l'eix passeig Lluís Companys (Eixample) i la Ciutadella amb la línia de mar (Parc de la Catalana-Pg. Marítim), així com trobar els mecanismes de coparticipació que permetin incidir més decididament en la modernització del parc d'habitatges, essent un dels reptes pendents per als propers anys.

Un nou segle, un nou període

Es pot comprovar que l'estat d'execució dels plans especials de reforma interior, i per tant l'estat d'execució de les actuacions urbanístiques que preveia el programa ARI, recordem que els PERI autolimitaven la seva capacitat de programa a unes determinades actuacions concentrades, per raons econòmiques i de conveniència legal a les àrees ja afectades anteriorment pel Pla General Metropolità, es troba en la recta final.

Cal preguntar-se pels efectes multiplicadors a l'entorn urbanístic i en el

marc de l'operació de reforma de tota la Ciutat Vella, d'abast metropolitana, amb conseqüències prou constatables a hores d'ara en el seu entorn urbanístic més immediat, per la posada en valor de tota aquesta àrea urbana amb el previsible i desitjable relleu dels operadors públics pels operadors privats. En aquest sentit, una anàlisi de l'estructura de l'edificació actual detecta la presència de peces urbanes susceptibles legalment d'admetre un sostre potencial superior a l'actual i d'estructures edificades qualificables encara d'infrahabitatges. Així, cal considerar:

- Desafectacions, és a dir, inhabilitar operacions puntuals, generalment referides a afectacions de viari, d'operacions de dotació equipamental ja assolida, sobre les quals s'han modificat les condicions estructurals que les justificaven i que només representen una càrrega sobre el programa i sobre el valor de les propietats. Alhora que noves afectacions puntuals de viari, de gestió pública, poden ésser necessàries per continuar estructurant l'espai públic i la xarxa viària, i suportar amb garanties una previsible renovació-substitució-modernització del parc d'habitatges.

- Noves ordenacions, operacions puntuals, regulant de forma coherent quina ha d'ésser l'aportació de cessió d'espai públic, que contribueixi a una millora de l'estructura urbana, sota la teoria de la creació d'una xarxa urbana d'espais lliures. Evitar el perill en determinats sectors, que sota la hipòtesi d'uns efectes multiplicadors benignes, que

contribuïssin a una renovació-substitució-modernització del parc d'habitatges, ens trobaríem amb la paradoxa d'un increment de les densitats volumètriques, sobre una estructura urbana deficitària quant a accessibilitat, espai públic i suport residencial. Noves ordenacions amb una revisió actualitzada de les ordenances d'edificació amb una visió contemporània i en la tradició iniciada amb els edictes d'obreria del 1771.

- Aspectes d'última generació i d'obligada introducció com són l'impacte ambiental, l'estalvi energètic, les energies alternatives, la contaminació de l'aire i del subsòl, la contaminació acústica, i aspectes relacionats amb la mobilitat i amb el transport públic, amb la reordenació viària, amb programes de distribució de mercaderies integrats; en definitiva, tots aquells aspectes que puguin fer millorar la qualitat de vida, apostant per la residència que ha suportat anys de degradació.

Es proposa una reflexió global, aprofitant l'experiència viscuda aquests darrers deu anys de transformació del centre històric, amb unes intervencions amb les consideracions següents a l'entorn de:

L'espai públic i l'itinerari urbà

El paper de l'espai públic ha estat el mecanisme de distribució social i decisiu en aquests últims anys per explicar aquest procés de transformació, generant i estructurant recorreguts dins un entramat d'espais de ciutat i de barri

basats en la diversitat i en la complexitat, buscant aprofitar impactes positius per a la millora de la imatge urbana. Els projectes d'espai públic a Ciutat Vella tenen com a objectiu crear nous itineraris, tancar ferides, suturar, donar protagonisme als recorreguts.

Ens hem de remuntar al 1775, amb Carles III, amb iniciatives com l'aplicació de l'ordre sobre supressió dels cementiris, per trobar l'aparició dels primers espais públics, com la placeta del Pi, la plaça de Sant Just o la de Sant Miquel entre d'altres; la supressió de carrers sense sortida i l'alineació i ampliació de carrers que dona peu a l'obertura del carrer Ferran que, amb el complement del carrer Princesa forma el primer eix transversal des de la Rambla a la Ciutadella, o el mateix carrer Nou de la Rambla entre d'altres, per continuar amb Mendizábal i la desamortització de convents que dona lloc a conjunts urbans com la plaça Reial, seguit de fets històrics com la crema de convents o el bombardeig d'Espartero al Raval el 1842.

Rubió i Turudí, l'any 1926, ja s'expressava en el sentit d'oportunitat històrica de trencar amb una de les tradicions més arrelades de la ciutat antiga, la manca de generositat en la dimensió dels espais públics:

“En Barcelona es más necesario que en otras ciudades el interesar a la opinión ciudadana en el problema de los espacios libres, porque nuestra tradición urbana se ha colocado, por decirlo así, de espaldas a este problema. La Barcelona antigua no nos ha legado ni grandes par-

ques reales ni vastos jardines señoriales. Apenas unos cuantos nombres, entre los que descuella el del 'Jardí del General', nos recuerdan los pequeños jardines, hoy desaparecidos, de la Barcelona ochocentista". (Nicolás Mª Rubió, arquitecte. *El problema de los espacios libres*, Ajuntament de Barcelona, 1926.)

Efectivament, el llegat de la tradició urbana de la Barcelona anterior al Pla Cerdà, per raons històriques prou conegudes —que varen immobilitzar la ciutat durant quatre-cents anys—, es caracteritza per una manca de grans espais lliures. Només tres espais, amb funcions estrictes de passeig, i d'origen militar, gaudien d'una dimensió important: La Rambla, entre la segona i tercera muralla, el Passeig de l'Esplanada, en el buit comprès entre la Ciutadella i la muralla i el Passeig de la Muralla de Mar, sobre l'actual Moll de la Fusta.

Si cal destacar una característica de l'espai públic en els centres històrics, és la d'un plantejament més complex caracteritzat per la implicació de l'edificació, l'equipament, la mobilitat, les activitats, l'accessibilitat, l'ús... Un espai públic que demana ésser tractat des de la polivalència, la veracitat (no simulacions històriques), la varietat (l'ordre desendreçat), un espai públic que estimuli els intercanvis, la identificació, etc., fet de temps i barreja de funcions.

Aquests darrers anys s'ha treballat en la reurbanització de les anomenades places *consolidades* (les Basses de Sant Pere, de les Olles, de la Llana, de l'Àngel o

la mateixa plaça Reial) i les places *planejades* (Georges Orwell, Pierre de Mandryargues, Plaça de la Mercè), conseqüència del buidat d'edificacions pel mètode d'illes senceres, previst en el planejament. Noves places que, encara que de dimensions reduïdes, tenen l'estratègia d'actuar com a vertebradores i configuradores de nous itineraris.

En conseqüència, cal incidir en els següents punts de futur en matèria d'intervenció a l'espai públic de Ciutat Vella: cal continuar recuperant les places consolidades (St. Agustí, Villa de Madrid, Castella, St. Miquel...), finalitzar l'obertura dels nous eixos, incorporant nous itineraris vers el Pla de Sta. Caterina o la nova rambla del Pla Central a la ciutat medieval i el barri del Raval respectivament, alhora que cal aprofitar aquelles operacions de conjunts per aportar nous espais a l'interior dels sectors més densos, revaloritzant l'edificació que els envolta, que els defineix tant o més que la qualitat de disseny del propi espai públic. S'haurà de treballar en els límits o vores, com la Ciutadella-Circumval·lació amb Sant Martí i el Paral·lel amb Poble Sec, de la mateixa manera que s'han remodelat les Rondes, les vores de la Plaça Catalunya o el mateix Passeig Lluís Companys amb l'Eixample.

L'habitatge i la renovació del parc edificat

La viabilitat del programa d'actuació de l'ARI depèn de la solució del programa d'habitatge públic, del balanç

entre habitatges afectats i generats, tot i comptant amb els percentatges de famílies que opten per indemnitzacions i els habitatges buits. Promoció Ciutat Vella S.A. inicià en primer terme la gestió, d'extrema dificultat, d'unes finques ocupades per famílies en la majoria de situacions qualificables d'infrahabitatge, i que en segon terme s'havien de reallotjar a l'entorn on residien, essent aquest el punt bàsic de partida i consens amb les associacions de veïns i administracions, evitant així, entre altres problemàtiques, la desarticulació dels barris. Aquesta gestió permet, tal com s'ha vist, habitatge de promoció pública de nova construcció, en col·laboració amb la Direcció General d'Actuacions Concertades, Arquitectura i Habitatge, per afectats urbanístics que desitgen continuar residint en el districte.

Durant aquest segle, a Ciutat Vella hi ha hagut poques actuacions residencials, concretament al Raval és necessari remuntar-se a l'eixample del carrer Ponent i als assaigs de les primeres solucions en cantonada del futur eixample barceloní, a banda d'alguna actuació aïllada de postguerra per trobar respostes a les noves demandes d'arquitectura residencial. Un panorama discret el que trobem a Ciutat Vella fins arribar a l'impuls que suposa el nou habitatge de promoció pública, conseqüència del reallotjament de les famílies d'afectats urbanístics del plans especials de reforma interior.

Es demana a les noves edificacions, conseqüència de la substitució de l'edifi-

cació existent, que participin en el canvi de carrers de quatre metres a carrers de vuit, deu i fins dotze metres en traçats medievals o vuitcentistes, afectant una de les característiques urbanes del teixit edificatori del centre històric: les seves amplades, avui insuficients, amb alineacions hereves dels límits de les propietats de les finques i no dels traçats dels carrers. També han de fer front a nous espais públics fent que el projecte, sigui eina clau entre el planejament imprescindible i la gestió que el fa realitat. S'ha de treballar en una formalització més complexa de l'arquitectura perquè s'ajusti millor al caràcter de l'entorn, permetent el desenvolupament d'una major diversitat tipològica. En aquest context és necessari reconèixer la importància qualitativa i quantitativa de l'habitatge públic, on l'eficàcia de les solucions no ve donada majoritàriament per reformulacions urbanístiques generals i sí, en canvi, per aquelles situacions en què la dimensió de l'actuació així ho permet.

Les operacions de substitució, encara que aparentment i individualment poc significatives, marquen pautes d'intervenció i han de ser habituals a Ciutat Vella, com habitual ha de ser el ritme de rehabilitació, de manteniment, de posada en valor d'aquelles estructures que sobreviuen als temps. Substitucions que, per l'abast o la singularitat de l'operació, modifiquen substancialment l'entorn, operacions entre mitgeres, en cantonades, agregacions parcel·làries que arriben a afectar fins a una illa sencera de cases i que permeten oferir un nou escenari

que, a més de l'aportació formal del pla vertical, s'extèn a l'entorn, a l'espai públic, al carrer; observant noves relacions visuals, singularitzant, permeabilitzant, reinterpretant parcialment el traçat, l'accessibilitat... omplint, en definitiva, de nous continguts. Es tracta d'un objectiu especialment difícil en què la densitat ambiental, la superposició, els usos i les activitats, la història del lloc, són escombrats en benefici d'una renovació edificadora que revitalitzi socialment, econòmicament i culturalment àrees degradades i irrecuperables; amb qualitat de vida per els seus residents, incorporant el centre històric dins el cicle vital de la ciutat però a la vegada afegint nous valors a aquest centre, perseguint quelcom més que un simple procés higienitzador.

El patrimoni i els equipaments contenidors d'activitats

“El edificio es, además de un todo, un fragmento de un conjunto de otro orden, y por tanto no tendría razón de ser de estar situado en otro contexto... se trata de encontrar en las particulares condiciones del emplazamiento, en los prioritarios problemas del paisaje urbano, el germen del proyecto arquitectónico.” Aquestes línies de l'article “El arreglo frente al modelo” de l'arquitecte Lluís Clotet, donen suport al que s'ha exposat fins ara. Així, la història és una eina de projecte: la responsabilitat de substituir comporta assumir que s'és capaç de construir tants o més valors preexistents, estudiant la lògica comple-

xitat de la superposició dels moments històrics i la de les diferents formes de vida, a través de les múltiples operacions en el patrimoni existent al llarg d'aquests anys. La Ciutat Vella amb un patrimoni arquitectònic degradat però no destruït permet, a mesura que avança en el procés, que la ciutat adquireixi consciència de l'enorme patrimoni acumulat al llarg de dos mil anys d'història, i també de la gran dificultat que en molts casos caracteritza la recuperació d'aquest patrimoni.

Peces urbanes d'un tamany considerable han estat recuperades sota el model de grans contenidors amb noves activitats, amb nous usos, és el cas dels principals edificis del gòtic civil català o mantenint l'ús per al qual van ésser concebudes. Contenidors que actuen de fites urbanes en l'itinerari no com a elements isolats, sinó com a referència i peces del conjunt, adquirint un nou rol estructurador en l'entorn urbà que l'envolta. Patrimoni, en què la varietat d'usos permet donar nova vida a edificis de valor històric-artístic afegit com poden ésser les innombrables capelles escampades per Ciutat Vella, recordem: Sant Llätzer, Infants Orfes, Marcús... Patrimoni, on l'activitat residencial permet revaloritzar des de construccions de palaus i residències nobles, que s'han anat succeint des de l'època medieval, a decoracions d'època com els esgrafiats barrocs.

Cal insistir en un element clau com és la introducció de l'activitat universitària, essent un focus de diversitat més en la mixticitat d'usos que valoritza la ciu-

tat; no prevista en el planejament urbanístic inicial, és una aposta valenta i decidida per la revitalització del centre enfront el campus aïllat, perifèric, que depèn de l'expansió del transport públic, amb el que suposa de costos afegits. Exemple d'aquesta diversitat, amb la implantació de les universitats, és la introducció de població jove, que incideix en l'activitat de l'entorn en contrast amb l'activitat terciària o administrativa. Vista aquesta entrada de nova població, apareixen residències per a estudiants i possibles programes d'introducció d'aquests en la franja social de la tercera edat.

Així, el patrimoni entès com a conjunt urbà, amb la voluntat de mantenir la unitat que són l'arquitectura i el paisatge urbà, amb la rehabilitació com a indicador de normalització i element indispensable, actuant com a eina preventiva allà on és possible, evitant la intervenció quirúrgica traumàtica allà on la degradació havia entrat en un procés irreversible, fent de la densitat un indicador positiu, raó d'ésser dels centres històrics; no oblidem que malgrat haver reduït el nombre d'afectacions i haver concentrat les propostes de la reforma sobre les zones on les operacions d'expropiació ja eren irreversibles, el centre històric de Barcelona és molt gran i amb un parc edificatori obsolet per a l'activitat residencial que la societat d'avui demana.

Aquestes consideracions a l'entorn de l'espai públic i l'edificació, elements fonamentals de l'arquitectura de la ciu-

tat, posen el punt i final. Com a resum, voldria destacar:

En l'inici d'aquest article distingíem tres períodes del centre històric de Barcelona: des d'aquella ciutat fortificada que rep al seu interior el que suposà la ciutat industrial de l'era moderna, passant, un cop trencat el cinturó de muralles en la ciutat, de l'agregació amb la incorporació dels municipis del pla barceloní fins al territori metropolità que avui ocupen 99,7 Km² només a la ciutat de Barcelona, enfront aquells 3 Km² inicials. El canvi experimentat a la Ciutat Vella constitueix un dels processos de transformació més significatius dels viscuts darrerament a la ciutat de Barcelona i, per extensió, als centres històrics de les ciutats europees.

En aquest moment que els qualificatius per intentar definir la ciutat del futur s'aboquen en evitar una imatge de ciutat fragmentada davant de processos de globalització, interposant conceptes com ciutat difusa, intensa... el centre històric, independentment del grau i de l'extensió de la seva conservació, ha estat completament redefinit en els seus continguts i en la seva forma per la nova col·locació assumida dins el sistema urbà o metropolità en aquest darrer segle. Així, el problema del centre històric és el d'un fragment a reutilitzar dins de la pròpia evolució de la ciutat: el paper del centre-ciutat respecta l'aglomerat urbà i el territori, enfront de segregació i la dispersió territorial.

Es requereixen sistemes de planificació àgils amb gestió molt especialitza-

da: és difícil executar un pla deslligat dels mecanismes de gestió, és difícil portar-lo a terme si no hi ha un compromís institucional i de corresponsabilitat, és necessària la voluntat de tornar a col·locar el centre històric dins del cicle vital de la ciutat: per mantenir el centre, cal transformar-lo. Intervenir amb criteris de disseny urbà, incorporant els criteris actuals d'habitatge públic i d'equipaments, mantenint el caràcter mixt de residència, comerç i serveis propis d'aquests sectors de ciutat, en què el discurs històric i contemporani es complementen, sense haver de recórrer al passat historicista.

La intervenció al centre històric és d'una gran complexitat i no pot reduir-se a determinades fórmules esquemàtiques; cal fugir de la gestió uniformitzadora, dels centres històrics reduïts a monografies, siguin turístiques, terciàries o universitàries... El descobriment de les estructures ocultes i la seva valorització per fer possible una adaptació al canvi: varietat i desordre tipològic, traces i parcel·lari, heterogeneïtat de tamanys i usos, densitat i ètnies..., la diversitat com a potencial, davant de la unitat concebuda com a uniformitat. Els centres històrics, enfront de la segregació funcional, es caracteritzen per ser el resultat d'un fràgil equilibri de consideracions molt diverses. A l'hora d'intervenir-hi cal dotar-los d'instruments per adequar-los als canvis, garantint un creixement sostenible en termes de progrés econòmic, social, cultural i de qualitat de vida.